

ALKOTÓMŰHELY

CSUKA ZOLTÁN

HÁROM JUGOSZLÁV KÖLTŐ ÉLETMŰVÉRŐL

Ritka és a szó igaz értelmében vett nemes alkalmat nyújtott a Magyar Írók Szövetsége, hogy a mai estén itt, Budapesten találkozzék a mai jugoszláv költészet három, már életében klasszikusnak tekintett lírikusa a magyar olvasókkal s magyar költőkkel, műfordítókkal, akik közül nem egy plántálta át a horvát, a szerb és szlovén versek szövegét a magyar nyelv lüktető vérkeringésébe. Mindhárman akadémikusok. Közülük kettő, a szerb Desanka Maksimović és a horvát Gustav Krklec nem egyszer fordult meg Budapesten, s verseik is jelentek meg magyar folyóiratokban, a szlovén Matej Bor pedig először jár nálunk. *Átkelt a vándor az atomkoron* című poémáját a budapesti Európa és a muraszombati Pomurska založba alig egy év előtt jelentette meg kétnyelvű kiadásban és a Magyar Rádió is sugározta Vallai Péter feledhetetlenül lelkes és kongeniális előadásában.

Ha visszapillantunk a vérzivataros századokra, láthatjuk, hogy a költők — akik megérdemlik ezt a nevet — az egetverő gyűlölködés idején is, mindig őszinte szívvel nyújtottak kezet egymásnak és sohasem csak a saját népüket szerették, hanem mindig megbecsülték szomszédait is, — lélekszámban minél kisebb volt az, annál inkább. Legfeljebb tán kevésbé tudatos volt ez a múltban, mint amennyire egyre tudatosabbá vált századunkban, s olyan arányban nőtt, mint amilyen arányban a népelnyomás, a fasiszmus ereje növekedett. Minden csalódása ellenére ezt láttuk már Petőfinél, aki a világszabadságért esett el, amint ő maga megjósolta; ezt Adynál, aki a Duna menti népek közös bánatáról és arról szólt, hogy „mikor találkozunk süvítve az eszmebarrikádokon”, és ezt József Attilánál, akinek a *Dunánál* című versét akár a szocializmus, a kommunizmus hitvallásának is nevezhetjük. Vagy idézzük tán a még régebbi korszakból Dantét, aki szerint igenis a szeretet mozgatja a napot, a holdat és a csillagokat, vagy mutassunk rá Zrínyi Miklós és fordítója, édestestvére, Péter, együttműködésére (egyik magyarul, a másik horvátul verselt), vagy a Kazinczy-triász szerb-magyar tagjának, Vitkovics Mihálynak lelkes közvetítő munkájára irányítsuk a figyelmet, Székács József apostolkodására, amikor már 1836-ban megjelentette a *Szerb népdalok és hősregéket*, vagy a szerbek múlt századbeli nagy költőjére, Jovan Jovanović Zmajra, aki olyan időkben fordította szerbre Arany János és Petőfi Sándor költői műveit, Madách *Az ember tragédiáját*, amikor a magyar úri közvélemény még képzelt

magasságból nézett a szomszéd népek irodalmi alkotásaira. S a közép-
osztályban ez a sznob dölyfösködő magatartás még a két világháború
közötti időközben fennállt, holott már rég sorompóba lépett a szellemi
közösséget valló Ady Endre, majd József Attila, sőt a nagyon is mives
költészet elefántcsonttornyába zárkozó Kosztolányi is már ilyen sorokat
tudott leírni:

„mind édes-enyémek a népek e földön,
kitágul a szívem, beleférnek együtt.”

Majd így folytatja:

„pereljetelek értünk otthon a mivélünk
perlőkkel, anyánkért s mi tiértetek majd
itthon perelünk, hogy élhessen anyátok.
Kiáltsatok együtt
Európa bátor szellemei, költők,
hogy gyáva vadállat bújék el a vackán
és vaksi vakondok fúr alagutat.
Daloljatok együtt,
fények, fejedelmek, szellemfejedelmek,
hogy lélek a várunk, légvár a mi várunk,
ezt rakjuk az égig, kemény szeretetből
és légi szavakból.
Kezdjétek előlről építeni, költők,
légvár katonái.

Kosztolányi már tudatosan vállalta ezt a csúfondáros és lenező
jelzőt, mert érezte, hogy a bolondnak csúfolt költő, aki egyik hegy
ormáról a másikra lép és föllegeken nyargal, ezerszer emberibb és reá-
lisabb, mint nem is sokára az iszony vezérei, majd azok a tudósok, akik
— tudatosan vagy tudatlanul, de — atomkorszakunkban már az egész
emberiség, a világ valamennyi dolgozójának genocídiumát készítik elő.
S ha már századunkban annyi szó esett az írástudók, vagy — ha úgy
tetszik — ez esetben az énekesek elkötelezettségéről, igazi költő csak
elkötelezettje lehet a jövőbe vezető és a népek békéjéért harcoló szocializ-
musnak, ha nem is kötelességből, de sokkal inkább emberi és költői lelki-
ismeretének szavára.

Mielőtt még egyenként szólnék három kedves vendégünk és sors-
társunk költészetéről, mindenekelőtt azt kell megállapítanom, hogy mind-
hármán valóban elkötelezett költőnek bizonyultak, a legnehezebb időkben
is megállták a sarat, és olyan választ adtak korszakunk felvetett kér-
désére, amely mindenképpen pozitív — nemcsak a magatartás, hanem a
művészi mondanivaló tekintetében is. Desanka Maksimoviától még 1947-ben
közöltük a *Vád helyett anyáknak* és *Az orosz költőnőkhöz, kiket meglátni
vágytam* című verseket és a háború alatt és után is írt verseiben Desanka
valóban hitet tett a szocializmus világa mellett; már egyes verseskötetei-
nek, illetve verseinek címei is magukért szólnak: az *Ítéltettek*, a *Kegyelmet
kérek* és legújabbban a *Nincs többé idóm*, amikor már a végső leszámolásig
ért el, s a halállal néz farkasszemet. Több mint fél évszázada indult el
költői útján Desanka, s első versei a belgrádi Misao, vagyis Gondolat
című lapban jelentek meg. A szerb költészet hagyományos útján haladt,
de verseit sajátos, közvetlen átélés és elemi erő jellemzi. Költészetének
alapvető vonása a versek közvetlen dallamossága, a finoman lebegő ritmus,
a kristályosan tiszta metaforák. A felszabadulás után írt versei, különösen
az ellenállásról és a harcokról, az öldöklés után a béke örömről írottak
a hasonló versek fölött állnak; sohasem sematikusak. Elsősorban lírikus
tehetség, a prózában nem talált megfelelő kifejezési formára, viszont a
gyermekeknek írott művei annál jobban sikerültek — s ez nem véletlenség.

Sokat fordított az újabb szovjet költészetből, elsősorban az orosz költőkből, s többször is járt a Szovjetunióban; bolgárból Elisaveta Bagrjuna verseit fordította, és ez szellemi rokonságát is bizonyítja vele. A szerb nép ellenállásáról, felkeléséről írott versei sem programatikus hazafiságot sugároznak, hanem a közvetlen, őszinte és legszorosabb érintkezést a nép lelkével. Erősen hísszük, hogy mostani magyarországi bemutatkozása elősegíti a régi tervet, hogy az eddigi szórványos közlések helyett magyar válogatott verseskötete is hamarosan napvilágot lásson.

S bármilyen különösen is hangozzék, a tiszta költészet művelője, a mives versek nagy alkotója, *Gustav Krklec* is az elkötelezett költők sorába tartozik. A *Magányos aranyműves*, az *Ezüst út*, a *Szél szárnyán üzenet*, az *Ódon szonett* halk muzsikájának költője nem egy olyan elkötelezett verset írt a vérengzők ellen, mint a *Menekülés*; a *Holttestek a Dunán*, *A pata*, s főleg pedig a háború után írt *Simfonia domestica*, melyből hadd idézzem ezeket a sorokat:

*Ott künn derül. A holdfény hűsen röppen,
A föllegekre loccsan s mind habosabb.
Puskint fordítom. Késő éj köröttem.
Óráim s szívem verése egyre gyorsabb.
Jaj, jő a hajnal. S közeledtét félve
Hajlok Tatjana sebzett levelére.*

*S felöltik bennem: bányák mély sötétjén
Szenet fejt érted is most annyi csákány,
S a barna szén itt izzik kályhád mélyén,
Te meg csak játszol, időd tékozolván,
Es nem tudod, hogy szénre, friss kenyérre
Van leginkább az embernek szüksége.*

*Könnyű tenéked, kályhádnál, barátom,
Lámpád körében asztalodhoz ülni,
S álmokat fűze könnyű e világon
Magad baján s más bánatán hevülni!
Kezed nem érdes, verejtek ki nem ver,
S csak csatangolsz, ráérő, boldog ember.*

*Ó nem, bányászok, vasasok, takácsok!
Ha álmodom vagy dolgozom valóban,
Egyetlen csillag ragyog rám s reátok —
Én szövők, öntők, fejték szakadatlan,
Munkás, elvtársam, én a te fiadnak
Fordítom Puskint, szárnyán bronz daloknak.*

*Ej éjt követ: tél fagyán, avagy nyáron
Papír s könyv fölött virrasztok magamban,
Az első gyárkürtöt munkában várom,
S az első villamost a virradatban.
Dicsőség hát a fáradáságnak, műnek,
A kérges kéznek s néked, szent hevület!*

Nekünk külön büszkeségünk, és jóleső elégtételünk, hogy ezt a versét — más verseivel együtt — a Nagyvilág első évfolyamának első száma közölte.

A horvát költészet „nagy öregei” sorába tartozik; a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Gyermekkorát a horvát Zagorje, e nagy irodalmi múltú hegyvidék egyik kis falujában töltötte; az iskola-épületre, melyben egykor tanult, hetvenedik születésnapján, az ifjúság kezdeményezésére, márványtáblát helyeztek. Költői egyénisége legjobban talán a mi Kosztolányinkra emlékeztet; jeles műfordító is. Ő szerkesztette

az *Antologija svjetske lirike* (A világköltészet antológiája, Zágráb, 1956) című terjedelmes kötetet, amelyben a magyar líra is jeles helyet kapott, s a fordítók között (noha csupán „nyersből” fordított) ő is szerepelt. Illyés Gyula horvátra fordított *Petőfi* című művének versidézeteit ő ültette át horvátra; már évek óta egy újabb nagy magyar lírai antológián dolgozik.

Az első világháború után egy-két évig ő is expresszionista kísérletezésekkel foglalkozott, de az elmélyedő és műves természetű költő hamarosan visszatért a kötött versformához és egész életében azt művelte. A Rilkei verssorok álmódó érzékenységetől, a gondosan cizellált formától a szabadvers dübörgésén át érkezett el a kor szocializmust valló és vállaló magatartásáig. Mint a horvát gyermekköltészet legkiválóbb művelője is országszerte ismert és elismert. Oroszból, németből is fordít. (Puskin, Tolsztoj, Lermontov, Babel, Rilke, Goethe.)

S hadd mondjam meg itt róla azt is, hogy a horvát napisajtóban, folyóiratokban nem egyszer szállt síkra azért, hogy többet kellene tenni a mai magyar irodalom nagy műveinek szerbhorvát nyelvre való fordításáért, és ezt a harcát nem is eredménytelenül vívja. Ezt bizonyítja Illyés Gyula *Poezija* című versválogatása (Enver Čolaković fordításában), Illyés *Petőfi* című kötete, Nemes György *Kánaán* című regénye, amely *Obećana zemlja* címen jelent meg, Lukács György művei, és még néhány sajtó alatt levő kötet.

S végül, de nem utolsósorban hadd szóljak a költői hármasság legfiatalabb — alig hatvanéves — tagjáról, Matej Borról, aki hármuk között mindenestre a legelkötelezettebb, mert a népfelszabadító háború alatt nem csupán tollal, hanem fegyverrel a kezében is harcolt a megszálló germánok ellen, akik a lengyel néppel együtt a szlovénokat is végleg el akarták törölni a föld színéről. Költészete javarészen szorosan kapcsolódik ehhez az életre-halálra szóló küzdelemhez, s egyik legmegrendítőbb verse, a *Találkozás* ahhoz az élményéhez, amidőn a harcokban elesett és kihatolt feleségének holttestére bukkan. A magyar olvasóközönség a *Csillagok és szívek* című szlovén költői antológiában ismerkedhetett meg vele, majd az Európa és a muraszombati Pomurska založba kiadásában megjelent, már említett, az *Átkelt a vándor az atomkoron* című kétnyelvű verseskötetében.

Családi neve: Vladimir Pavšič, a Matej Bor voltaképpen partizán fedőneve volt. Ma a legismertebb és legelismertebb szlovén költő, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia tagja, színes és közvetlen írásaival új korszakot nyitott a szlovén irodalomban.

Versek mellett drámákat, szatírákat, ifjúsági műveket is ír. Kiváló Shakespeare-fordító. A népfelszabadító háborúban jelentek meg harcra buzdító versei *Átvészeliük a vihart* címen. Versei a partizánok körében nagyon népszerűek voltak; egyik saját szerzeményű dalát (*Hej brigade*) országszerte énekelték. A háború befejezése után *Versek* címen írta meg háborús élményeit. Későbbi, szemlélődő alaphangú verseiben a modern idők emberének tévelygő útkeresése jut kifejezésre. *Borostyán a szakadék fölött* című verseskötetében szellemes, könnyedén lebegő képekben tárja fel egyéni élményvilágát. *Árnyaink nyomában* című kötete — balladái mellett — szerelmes verseit is egybegyűjti. Ebben a kötetében már a szabadversig jut el és szenvedélyesen tiltakozik az emberiség elleni merénylet, az atomháború ellen. Drámái egy részében szintén háborús élményeit dolgozza fel.

Egyik legismertebb verse a *Lángoló vér*, amely egyébként a közeljövőben ugyancsak az Európa és a Pamurska založba kiadásában két nyelven megjelenő szlovén partizánénekek címadó verse. Ebben írja, hogy a szellem ekrazit, s hogy végül is az Ember lesz úrra a világon, „s nem az acél, a gaztett, a gépesített gyilkosság”. Az *Átkelt a vándor az atomkoron* című hatalmas poémája nem más, mint szenvedélyes tiltakozás az atom-

háború ellen, amely mindinkább előreveti árnyékát. „A vér fényében állt a vándor és alátekintett az atomkorba. S olyan szomorú lett akkor a vándor, hogy még a szomorúság is elhagyta.” A holnapba bizakodó vándor szenvedélyes szomorúsággal kiált fel:

— Acélsisak, mikor szabadulok tőled?

— Holnap.

S így mentek egyik holnapból a másikba, az atomkoron előre.

Ennek a kötetnek bevezetőjében írja Borko Božidar irodalomtörténész a figyelemre méltó és intő sorokat. „...Matej Bor poémája egy kis nép legerőteljesebb és mondhatjuk, legkorszerűbb sikolya az ellen, ami bennünket fenyeget, az ellen a lehetőség ellen, hogy a mai tudomány, s különösképpen a technika nagy sikerei a gyűlölködés lángjával katasztrofába dönthessék bolygónkat. Ezért jött létre Matej Bor iszonyatos költői víziója, amely a kevéssé ismert szlovén kultúrkörből fakadt intő figyelmeztetés a világellenesség szimbolikus képeivel: mihez vezethetnek a mai és eljövendő tragikus ellentétek és ellentmondások.”

Mondanivalóm végéhez érkeztem; helyettem hadd beszéljenek most már a művek és alkotóik. Minden bizonnyal többet mondanak, mint amennyit én itt röviden mondhattam.